

Peräkunnasta Ylöjärveksi

Ylöjärven alueen historian voi jakaa kahteen päävaiheeseen: aikaan ennen Tampereen perustamista ja aikaan sen naapurikuntana. Ensin mainitun jakson aikana alue muuttui vaihteittain muualla asuneiden eränkävijöiden erämaasta vakituisesti asutuksi. Jälkimmäistä vaihe kaupungin naapurina on ollut monivaiheinen ja -muotoinen vuorovaikutussuhde.

Vanhimmat merkit ihmisten liikkumisesta ja asumisesta Ylöjärven alueella ovat Keijärven ja Näsijärven lahtien Vahantalahden, Mutalanlahden ja Pengonpohjan suojaisilta rannoilta. Seuraava merkki kiinteästä asutuksesta on Keijärven etelärannalta Ylöjärven Mikkolan maalta löydetty viikinkiajalle ajoittuva rikaslöytöinen polttokenttä- ja ruumiskalmisto. Alue kuului hallinnollisesti vanhaan Suur-Pirkkalaan, johon kuului lisäksi Nokia ja osia Tampereesta sekä Pirkkalan kunnan alue. Vesi oli tärkein kulkureitti ja yhdisti alueen osat toisiinsa.

Ylöjärven asutus vakiintui pääosin historiallisen ajan ensimmäisinä vuosisatoina, mutta tältä ajalta ei ole säilynyt kuin joitain hajatietoja eräomistajista. Ensimmäiset tarkat tiedot Ylöjärven verotiloista löytyvät Kustaa Vaasan aikaisista maakirjoista vuodelta 1540. Niissä mainituista tiloista osa on edelleen olemassa, osa on säilynyt maakirjatilojen nimissä, mutta osa on hävinnyt kokonaan, kun tiloja jaettiin tai yhdistettiin.

Ylöjärven maanomistusolot poikkesivat muusta Vanhasta Pirkkalasta ja erityisesti Pyhäjärven eteläosan pitäjien asutuskuvasta, sillä vain osa jakokuntien metsämaista oli jakokuntien tilojen yhteisomistuksessa. Monien jakokuntien alueella oli yksittäisiä toisiin jakokuntiin kuuluneiden tilojen yksin tai yhdessä omistamia maiksi tai saroiksi nimettyjä metsäkappaleita. Nämä omistukset osoittavat vakituista asutusta vanhempia nautinto-oikeuksia, jotka säilyivät entisillä omistajillaan uudisasutuksesta huolimatta.

Jo esihistorialliset löydöt viittaavat, että Ylöjärven alue asutettiin kahdessa vaiheessa. Ensin asutettiin eteläosassa Näsijärven ja Keijärven väli-

nen alue, jonka kylät muodostivat aluksi kaksi suurjakokuntaa. Rantakunnan eli Harjuntaustan jakokunnan muodostivat Näsijärveen rajoittuvat kylät Niemi, Pohtola, Possila, Lielähti ja Siivikkala. Toiseen jakokuntaan kuuluivat Airikkala, Ilmari, Keijärvi, Kukkola, Kuusisto, Mäkkylä ja Ylöjärvi. Näihin jakokuntiin kuului koko Ylöjärven eteläosa Vahantalahden korkeudelle asti. Kylien pellot ja tontit olivat Lielahden pohjukassa, Siivikkalanlahden eteläpuolella, Ryydynpohjan ympäristössä ja Keijärven rannoilla ja metsäalueet tästä länteen ja pohjoiseen. Alueen kylissä oli 1500-luvulla Keijärvellä kymmenen verotilaa, Ylöjärven kylässä ja Lielahdessa kummassakin seitsemän, Niemessä ja Mäkkylässä neljä, Siivikkalassa, Teivaalassa, Ilmarinkylässä ja Kuusistossa kussakin kolme ja Possilassa, Kukkolassa ja Airikkalassa kaksi sekä Pohtolassa yksi tila.

Ylöjärven pohjoisosa Vahantalahdesta pohjoiseen muodosti suuren Peräkunnan jakokunnan, johon kuuluivat Ylöjärven kylien lisäksi Teiskon Tahlon ja Kuljun kylät. Vahantalahden pohjoispuolella Lempiäniemessä oli kaksi kylää, Lempiäniemi ja Liimola, joista ensinmainitussa oli seitsemän verotilaa ja jälkimmäisessä kolme. Mutalanlahden rannalla oli neljä kylää, eteläisimpänä Kaihari ja siitä pohjoiseen Kyöstilä, Mutala ja Pohjankylä. Kaiharin kylässä oli 1500-luvulla kaksi tilaa ja muissa kylissä kussakin kolme tilaa. Pengonpohjan ensimmäiset tilat perustettiin vasta 1500-luvun puolivälin jälkeen. Peräkunnan suurjakokunta jaettiin myöhemmin Lempiänniemen, Kyöstilän, Pohjankylän, Mutalan ja Pengonpohjan, Kuljun ja Tahlon jakokuntiin, joista ainoastaan Lempiäniemen jakokuntaan kuului useampia kyliä. Vanhan-Pirkkalan historian kirjoittanut Juhani Saarenheimo arvelee Kyöstilän, Mutalan, Pohjankylän ja Kaiharin kylien olevan kruunun uudisasutukselle erottamia alueita, koska niiden rajat olivat selvät eikä sisällä ollut toisten kylien alueita. Ylöjärven pohjoisosan asuttaminen oli osa entisten eräalueiden ja laajojen erämaiden asuttamista, joka alkoi

Kustaa Vaasan aikana.

Ylöjärven alueen asutus keskittyi toisaalta alueen eteläosan lahtien ja järvien rannoille ja niitä ympäröiville hiekkamaille ja toisaalta alueen pohjoisosassa olevien Näsijärven sokkeloisten lahtien Vahantalahden ja Mutalanlahden sekä Kyrönlahden rannoille. Eteläisen ja pohjoisen asutusalueen väliin jäi Vahantaluhta, jossa oli kaikkien Ylöjärven eteläosan ja Harjun jakokunnan kylien omistuksia, sillä se oli vanha heinäntekoaue, jonka niittymistukset olivat jääneet pysyviksi, minkä vuoksi aluetta ei varhaisessa vaiheessa asutettu. Koko Ylöjärven länsiosa oli vielä asumaton.

Ylöjärven varhainen asutus muodostui ranta-alueille, sillä alavat rantamaat ja rantaniityt oli helppo raivata yksinkertaisilla välineillä pelloiksi ja niityiksi. Rantasijainti tarjosi myös mahdollisuuden kalastukseen ja siitä oli hyvät yhteydet kauemaksi pohjoisen erämaille.

Länsiosan metsäalueet jaettiin isojaossa kylien kesken ja jakotapaan vaikuttivat ilmeisesti vanhat nautinnat. Jo ennen isojakoa ja varsinkin sen jälkeen paikkakunnan länsiosaan raivattiin torppia. Ylöjärven ensimmäiset torpat olivat Teivaalan kartanon mailla 1700-luvun alkupuolella olleet Koivisto, Hiisilä, Erkkilä, Korpila ja Pekkanimisen miehen torppa. Suuri osa Teivaalan torpista oli lyhytaikaisia ja vaikka kartanon alueelle perustettiin 1700- ja 1800-lukujen kuluessa 32 torppaa, vain seitsemän niistä itsenäistyi myöhemmin. Teivaalan torpparit olivat Vuorentaustan alueen ensimmäiset asukkaat ja juuri tämän alueen torppia itsenäistyi.

Kun Ylöjärven kylien ulkotilukset oli jaettu isojaossa, torppia alettiin raivata nopeassa tahdissa laajoille metsäalueille sekä paikkakunnan länsiosaan että Vahantalahden ja Keijärven väliselle metsäalueelle. Uudisraivauksen myötä muodostui laaja yhtenäinen torppa-alue Ylöjärven länsiosaan Takamaalle Lakialan, Liimolan, Keijärven, Kuusiston, Runsaan ja Ylöjärven kylien maille. Vahantalahden eteläpuolelle muodostui mäkitupa- ja torppa-alue Pihkaperän ja Vahantalahden pohjukan välille Kukkolan, Mäkkylän, Keijärven, Kuusiston ja Lakialan kylien maille. Samalla tavalla muodostui Mutalanlahden ympäristöön vanhojen peltomaiden ulkopuolelle torpparien peltomaiden vyöhyke ja vastaava kehitys tapahtui Pengonpohjassa. Kauempana vanhoista asutusalueista Hämeenkyrön ja Viljakkalan rajoilla torppa-asutus jatkui paikkakunnan rajan yli, Sorvajärven torppa-asutus liittyi Lavajärven alueen asutukseen ja Liivalamminkulman asutus Sauninjärven ympäristön asutukseen. Vastaavalla tavalla muodostui

Ylöjärven kylän alueelle Pinsiöön Hämeenkyrön rajalle torppa-asutusta. Tämän alueen kehitys poikkesi muista torppa-alueista, sillä isojaossa 1818 erotettiin Ylöjärven kylän metsistä liikamaa kruunulle ja alueella olleet torpat muuttuivat kruunun uudistiloiksi. Näin tuli Ylöjärven kylän takamaille 1700-luvun lopulla perustetusta torpasta Pinsiön eli Mikkolan tila, jonka pinta-ala oli 403 ha. Samassa yhteydessä muutettiin Pinsiön alueelle 1780-luvulla perustetut neljä torppaa Mikkolan Kilpijoki, Äijälän Sammatti, Suojasen Syväoja ja Pietilän Työläjäjärvi kruunun uudistiloiksi, ja niistä muodostettiin Metsäkylä-niminen kylä. Nämä uudistilat olivat huomattavan suuria: Kilpijoki 359 ha, Sammatti 436 ha, Syväoja 363 ha ja Työläjäjärvi 332 ha. Ylöjärvi erosi Pirkkalan seurakunnasta Ylöjärven eli Peräkunnan kappeliseurakunnaksi samaan aikaan kuin Tampereen kaupunki perustettiin. Kappeliseurakunnasta tuli itsenäinen kunta 1869.

Sen jälkeen Ylöjärven asema kasvavan teollisuuskaupungin naapurina vaikutti olennaisesti sekä sen asukas- että työpaikkarakenteeseen, sillä Tampere tarjosi 1800-luvun jälkipuolelta alkaen yhä enemmän erilaisia pää- ja sivuelinkeinomahdollisuuksia. Jotkut lähtivät vakituiseen työhön tehtaaseen ja jotkut olivat vain kesäajan rakennuksilla tai kävivät hevosen kanssa ajotöissä. Kaupungissa oli kysyntää maaseudun tuotteille. Monet Ylöjärven talot solmivat kiinteitä maitotinkisuhteita kaupunkilaisten kanssa tai kävivät myymässä torilla maataloustuotteita, piimää, voita, perunoita, kananmunia, jauhoja, lihaa, heiniä yms. Jotkut myivät kaupunkiin rakennuspuita ja halkoja. Sivuvuosi-työnä tehtiin mm. viiltoja ja luutia. Tampereen läheisyyden takia karja- ja etenkin maitotalous oli tärkeä, mutta kuntaan ei tehty meijeriä maidon jalostamiseksi, sillä se markkinoitiin pitkään suoraan kuluttajille tai kauppoihin, ja sekä taloissa että torpissa kinnuttiin voita myyntiin.

Tampereen vaikutuksesta Ylöjärvelle kehittyi 1800-luvun lopulla pienteollisuutta mm. Vahannan tiilitehdas, josta tiiliä vietiin proomulla kaupunkiin. Itsenäinen teollisuusalue Ylöjärvelle tuli, kun Näsijärven rannalle Niemeen rakennettiin 1890-luvulla Niemen saha ja sen lähelle Lielahteen 1910-luvulla selluloosatehdas, joiden ympärille kehittyi varsin tiivis yhdyskunta, ja joissa kävi työssä kauempanakin asuvia.

Ylöjärveä koskettti itsenäistyneen Suomen ensimmäinen vuosi dramaattisesti, sillä Tampere oli punaisen Suomen keskus. Ylöjärvi kuului parin kuukauden ajan punaiseen Suomeen. Yli 70 ylöjärveläistä punakaartilaisista kuoli sodan aikana: kaatui

taisteluissa, teloitettiin tai menehtyi vankileireillä, ja 14 valkoisten puolella taistellutta kaatui Pälkäneellä. Inhimilliset menetykset olivat Ylöjärvellä raskaat, mutta aineelliset jäivät vähäisiksi.

Suomen itsenäisyyden alun vaikeudet heijastuivat myös Ylöjärven kunnalliseen toimintaan. Vuoden 1918 sopuvaalien jälkeen käytiin vaalit aina poliittisissa merkeissä. Vasemmisto sai enemmistön kunnanvaltuustoon ja säilytti asemansa vaaleista vaaleihin. Vasemmiston suuri kannatus Ylöjärvellä johtui siitä, että paikkakunnalla oli paljon pientiloja ja tehdastyöväkeä lähinnä Lielahdessa ja Niemessä mutta myös Kirkonseudulla ja Vahannassa. Maalaispaikkakunnassa poliittiset suunnat olivat sidoksissa henkilöihin. Taitavia sanankäyttäjää oli monia, joten kokoukset venyivät, kun asioista väiteltiin. Ylöjärven poliittinen kulttuuri muodostui. Vasemmiston ja oikeiston välillä vedettiin 1920- ja 1930-luvulla tiukka raja, joka ulottui poliittisen toiminnan ulkopuolelle. Sille on vaikea löytää mitään selitystä, sillä vuoden 1918 tapahtumat Ylöjärvellä olivat rauhalliset verrattuna moniin muihin paikkakuntiin, joilla tapahtui paljon tuhotöitä ja väkivaltaisuuksia. Myöskään sotaa ennen ollut maatyöläisten lakko oli lyhyt eikä saanut väkivaltaisia piirteitä. Katkeruutta aiheuttivat ilmeisesti varsinaisen sodan jälkeiset tapahtumat vangitsemisineen ja vankileireineen sekä agronomi Mäkiläyden surmaaminen. Osavaikutus oli Tampereella, jonka työmailla monet ylöjärveläiset työskentelivät pitempiä ja lyhyempiä aikoja. Teollisuuskaupungin ja ammatityhdistysliikkeen poliittiset asetelmat heijastuivat maaseudulle.

Toinen kahtiajakoa Ylöjärvellä 1920- ja 1930-luvulla aiheuttanut seikka oli ero maalais-Ylöjärven ja teollisuus-Ylöjärven välillä. Taajaan asuttu Lielähti asetti kunnan yhä uusien vaatimusten eteen, kun siitä kehittyi Ylöjärven kunnan ja seurakunnan hallinnollisesta keskuksesta erillään oleva taajama. Sinne rakennettiin kunnan komein julkinen rakennus, kivinen kansakoulu. Kaupungin läheisyyden takia Lielahdesta ei kuitenkaan kehittynyt sellainen palvelukeskus kuin siitä kauempana kaupungista olisi voinut tulla. Alueellisista kiistoista huolimatta Lielähti oli kiinteä osa Ylöjärveä, ja kun Tampere vuodesta 1927 alkaen esitti vaatimuksia Lielahden liittämisestä siihen, sitä vastustettiin Ylöjärvellä johdonmukaisesti. Pitkien neuvottelujen jälkeen Lielähti liitettiin valtioneuvoston päätöksellä 1950 Tampereeseen.

Tampereen ja Ylöjärven välinen suhde oli 1920- ja 1930-lukujen aikana mielenkiintoinen, sillä kaupunki imi maalais-Ylöjärven väestönkasvun, ja

vasta sotien alla Ylöjärven väkiluku kääntyi nousuun. Kaupankäynti Ylöjärven ja Tampereen välillä jatkui vilkkaana, ja tästä kaupasta tulleet lisätulot mahdollistivat monien toimeentulon ja elämisen Ylöjärvellä. Kulkuyhteydet Ylöjärven eteläosan ja Tampereen välillä paranivat linja-autoliikenteen myötä 1920-luvun puolivälin jälkeen. Linja-autoliikenteen takia teitä alettiin pitää entistä paremmassa kunnossa ympäri vuoden, joten yhä useammat alkoivat käydä työssä Tampereella vaikka omalla polkupyörällä.

Maalais-Ylöjärvelle tuli sotien aikana lisää asukkaita, kun kuntaan tuli siirtolaisia, jotka rakensivat tiloja. Maalais-Ylöjärvi täyttyi hetkeksi, mikä näkyi mm. koulujen oppilasluvuissa, mutta tilanne oli kunnan pohjoisosassa ohimenevä. Eteläosaan alkoi samaan aikaan muodostua asutustaajamat Kirkonseudun ja Lielahden lisäksi Vuorentaustaan ja Siivikkalaan.

Ylöjärvi oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella kaupungin voimakkaassa vaikutuspiirissä. Sen kehitys erityisesti 1920- ja 1930-luvulla oli hidasta, sillä kaupunki imi työikäistä väestöä ja maalais-Ylöjärven alueen palvelurakenne oli heikko. Lielahden alue kasvoi nopeasti, mutta sen palvelurakenne ei kaupungin läheisyyden takia kehittynyt. Lielahden liittäminen Tampereeseen vaikutti pitkään Ylöjärven kehitykseen, sillä se lykkäsi suunnitelmia 1930- ja 1940-luvuilla, kun neuvottelut asiasta olivat kesken, ja 1950-luvulla kunta joutui nopeassa tahdissa toteuttamaan monia hankkeita, jotka nostivat veroäyriä. Kun Lielähti liitettiin Tampereeseen, oli jäljelle jäänyt Ylöjärvi uudelleenarvioinnin edessä, sillä se menetti kolmanneksen asukkaista ja puolet vuotuisista verotuloista. Ylöjärven veroäyri oli vuosia selvästi naapurikuntia korkeampi. Maatalouden sivutulot kaupunkikaupasta eivät enää olleet samalla tavalla mahdollisia kuin aikaisemmin, ja kaupungista sai helpommin tuloja käymällä siellä töissä. Kaupungissatyössäkäynti oli yleistä paikkakunnan eteläosassa, mutta liikenneyhteyksien parantuessa yhä kauempana asuvat saattoivat käydä päivittäin työssä Tampereella. Maatalousyrittäjien määrä väheni ja maatalouteen liittyviä sivuelinkeinoja kehittyi vähän, koska Ylöjärvi oli niin lähellä kaupunkia, että oli helpompi lähteä kaupunkiin työhön kuin kehittää sivuelinkeino pientilan tueksi.

Ylöjärvelle tuli teollisuutta, kun Parosjärveltä löydettiin 1930-luvun lopulla malmia, ja sinne rakennettiin kaivos, josta louhittiin malmia parikymmentä vuotta.

Ylöjärven kunta alkoi 1960-luvun alussa

tietoisesti houkutella teollisuutta paikkakunnalle. Se kaavoitti Vaasantien varteen teollisuusalueen ja rakensi sinne kunnallistekniikan. Ponnistukset tuottivat tulosta, kun mm. muassa kylmäteollisuuteen erikoistunut Huurre Oy ja tuulilaseja valmistanut Lasipaino Ky (Lamino Oy) rakensivat sinne tuotantolaitokset. Ne saivat vuosien kuluessa seurakseen joukon muita yrittäjiä. Ylöjärven eteläosan harjujen soravarat tulivat käyttöön, kun Tampereen seudulla rakennettiin paljon. Ylöjärven teollisuus oli osaksi samalla tavalla kaupunkisidonnaista kuten aikaisempi maatalous sivuelinkeinoineen, sillä monet pienet teollisuusyritykset tekivät alihankintatöitä kaupungin ja kaupunkialueen teollisuudelle. Osa yritystoiminnasta oli rakennustoiminnan tukiteollisuutta, kuljetusliikkeitä, maanrakennustoimintaa, ja yrittäjyyden tukitoimintaa esim. mainostoimistoja ja kirjanpitoa palvelua. Alueelle hakeutui myös selaista erikoisosaamista, jolle kaupunkiseutu muodosti hyvän markkina-alueen.

Paikkakunnan työpaikkarakenne tasapainoitui, kun Ylöjärvelle saatiin 1960-luvulla kaksi kuntainliittojen hoitolaitosta, Ylisen keskuslaitos ja Keijärven sairaala. Ne tarjosivat työtä etenkin naisille, kun taas alueen teollisuus oli miesvoittoista metalliteollisuutta.

Ylöjärven 1957 valmistuneessa kuntasuunnitelmassa otettiin huomioon kunnan mahdollisuudet tarjota asuntoja Tampereen alueen työvoimalle kaupungin läheltä maalaismaisesta ympäristöstä. Kunnan ensimmäinen yritys tähän suuntaan tapahtui 1950- ja 1960-luvun vaihteessa, kun se kaavoitti Vuorentaustassa Pohjolan tien alueen. Tämän jälkeen omakotirakentaminen riistäytyi haja-asutusalueelle, josta lohkottiin tontteja. Rakentamisen säännökset uusittiin 1960-luvun lopulla, ja rakentaminen ohjattiin taajamiin, joista kunta alkoi 1970-luvun alusta alkaen vuosittain tarjota rakennustontteja.

Kirkonseudulle rakennettiin jonkin verran kerrostaloja 1960- ja 1970-luvun kuluessa, mutta muut taajamat pysyivät pientalovaltaisina. Ylöjärvelle alettiin rakentaa 1970-luvun puolivälissä rivitaloja nopeassa tahdissa, sillä rivitaloasunnoilla oli kysyntää. Kun Ylöjärven hintataso oli kaupunkia edullisempi, ne menivät hyvin kaupaksi. Väkiluku kasvoi nopeasti 1970- ja 1980-luvulla, jolloin sekä muuttoliike Ylöjärvelle että sieltä pois oli vilkasta. Kunnan eteläosan taajamat Vuorentausta, kirkonseutu ja Siivikkala liittyivät yhä selvemmin kaupunkiin siinä mielessä, että asutus jatkui yhtenäisenä kaupungin rajan yli. Ainoa kohta, johon jäi selvä raja-alue, olivat

Teivaalan ja Mäkkylän pellot. Se oli tietoinen ratkaisu varsinkin Teivaalan kohdalla, sillä Teivaalat olivat aktiivisesti mukana kunnalliselämissä. He näkivät tämän myös periaatteellisenä ratkaisuna, sillä Teivaalan pellot olivat puskurina kaupunkia vastaan, ja tilan maita myytiin toisaalta, mm. Vuorentaustasta, kunnalle kaavoitettavaksi.

Muuttajat eivät tuoneet Ylöjärvelle vain veromarkkoja, vaan heille piti luoda ensin tekniset perusedellytykset rakentamiselle ja taajama-alueilla kaupunkialueen tasoinen kunnallistekniikka, sekä yhteiskunnallisten palvelujen verkosto mm. päivähoito-, koulu- ja terveyspalvelut sekä erilaisia vapaa-ajanpalveluja. Kunnasta kehittyi 1970- ja 1980-lukujen aikana merkittävä työnantaja, kun uusien asukkaiden tarpeita palvelemaan luotiin laaja päivähoitoverkosto, laajennettiin kouluja, parannettiin terveyspalveluja jne. Vuonna 1990 Ylöjärven työpaikkaomavaraisuus oli 65 %.

Kaupunki antoi Ylöjärvelle sen kasvuvoiman ja tätä kautta mahdollisuuden tarjota kuntalaisille kaupunkimaisen kunnan palveluja maaseutumaisessa ympäristössä. Kaupungin läheisyys oli sekä Ylöjärven voima että heikkous. Kaupunki oli niin lähellä, että sieltä vaativimmankin kuluttajan oli helppo saada erilaiset palvelut, mutta samalla se esti Ylöjärven omien erikoispalvelujen kehityksen. Se, että taajama-asutusta kehittyi laajalle alueelle ja se muodosti monta taajamaa, vaikuttivat vedet, pellot ja harju, mutta se oli myös ylöjärveläisten kunnallispoliitikkojen tietoinen ratkaisu. Ylöjärven kunnan ja seurakunnan hallinnolliset keskuskeskukset olivat kirkon vieressä Kuruntien varressa, mutta niiden ympärille ei yrityksistä huolimatta kehittynyt erityistä palvelukeskusta vaan sellainen muodostui Kirkonseudulla Soppeenmäkeen Kuruntien risteyksen tuntumaan.

Ylöjärven hyvät liikenneyhteydet olivat paradoksi, sillä ne takasivat paikkakunnan kiinnostavuuden asuinpaikkana, joka oli henkilöautolla helposti saavutettavissa, mutta samalla julkisten kulkuvälineiden tarve väheni. Samat liikenneyhteydet mahdollistivat lähtemisen Tampereen suuntaan ostoksille, joten paikkakunnan palvelurakenne ei kasvanut väkimäärän myötä eli se ei vastaa vastaavankokoisen kauempana kaupungista olevan paikkakunnan palveluja.

Kaupunki-maalaiskunta-suhde ei ollut yksipuolinen, sillä maalaiskunnasta ja maaseudusta muodostui 1800-luvulla kaupunkilaisten virkistysalue. Tamperelaiset alkoivat ensin tehdä huviretkiä laivoilla Näsijärven rannoille myös Ylöjärven puo-

lelle. Säännöllisen höyrylaivaliikenteen myötä rannoille alettiin rakentaa kesähuviloita, joiden määrä kasvoi nopeasti 1920- ja 1930-lukujen aikana. Vuosikymmenien kuluessa ranta-asutusta tuli yhä enemmän ja kesä-Ylöjärvi tuli tuhansille tamperealaisille tutuksi, sillä paikkakunnalle tuli yksityisten kesämökkien lisäksi monien yhdistysten ja yhteisöjen kesäviikko- ja kesänuortapaikkoja.

Ylöjärven kaltaisella paikkakunnalla, joka kasvaa ja kehittyy suuren naapurin varjossa, on vaarana, ettei asukkaiden identiteetti hallinnollisella rajalla muutu, vaan että kunnassa yhä enemmän tamperealaisina itseään pitäviä. Näin lienee erityisesti Siivikkalassa ja Vuorentaustassa, joiden asutus sotien jälkeen kasvoi nimenomaan Tampereen vaikutuksesta ja yhteydet Tampereelle olivat hyvät. Mikä teki Ylöjärvestä Ylöjärven ja antoi lähikunnalle leiman, joka erotti sen suuresta kaupungista. Maaseudun perinteistä kulttuuria vaalittiin 1980- ja 1990-luvulla Pohjois-Ylöjärvellä sekä taloissa että yhdistysten tapahtumissa. Maalais-Ylöjärven keskuksiksi muodostui Mutala. Ylöjärven eteläosan yhdistykset pyrkivät samaan aikaan luomaan uusia ylöjärveläisiä tapahtumia, Lions-Klubit järjestivät keväisin Ylöjärven Markkinat, Rantajätkien heinäkuun viimeisen sunnuntain Räikkä-Rock kokosi nuorisoa ja hieman varttuneempiakin Tampereen seudulta ja Teivon ravirataa markkinoitiin yhä selvemmin ylöjärveläisenä.

Ylöjärvelle tyypillistä oli myös sen poliittinen kulttuuri, jolle luonteenomaista olivat voimakkaat luottamushenkilöt ja vahva luottamushenkilövalta. Poliittiset voimasuhteet olivat Ylöjärvellä sotien jälkeen melko tasan kolmen ryhmän, oikeiston, sosialidemokraattien ja kansandemokraattien kesken. Tasavahva vasemmisto ei useinkaan tehnyt yhteistyötä, vaan erityisesti sosialidemokraatit hakivat yhteistyökumppania oikealta mutta näin tekivät myös kansandemokraatit 1970- ja 1980-luvun vaihteessa. Tuolloin kokoomus ja SKDL:n tekivät yhteistyötä, jota paikallisesti kutsuttiin rekoomukseksi. Välillä poliittiset tilanteet johtivat kovaankin kielenkäyttöön, mutta perusperiaate oli selvä; asiat tappelevat eivät miehet ja yhteistyöhön pystyttiin vaikeidenkin aikojen jälkeen.

Kun Ylöjärvelle 1950-luvulla tehtiin kuntasuunnitelmaa, siinä suunniteltiin myös asutusrakennetta ja kaavoitusta. Tuolloin pidettiin arvokkaina ja säilyttämisen arvoisina joitakin maisemallisia yksityiskohtia, puuryhmiä, komeita kiviä yms. Kun kuntaan tehtiin yleiskaavaa 1970-luvun alussa, pidettiin merkittävänä suojelukohteina vain Ylöjärven kirkkoa ja Vikelän

tuulimyllyä, mutta sen jälkeen arvomaailma muuttui sekä Tampereen rakennussuojelukeskustelujen että Ylöjärven oman kulttuurimaiseman suojelusta kiinnostuneen perinnepoliittisen ryhmän vaikutuksesta. 1990-luvun alussa suojelulistalla oli joukko rakennuksia, mutta haja-asutusalueen osayleiskaavaa laadittaessa otettiin yhä enemmän huomioon maiseman rakenne, tiet ja niiden mutkat, pellon kaareva raja metsänreunassa. Maaseudun kulttuurimaisema muuttui vuosikymmenien kuluessa monesta syystä. Esimerkiksi Keijärvi ei 1990-luvun alussa hallinnut Kirkonseudun maisemaa siten kuin 1920-luvulla, koska rantapajukoita ei enää hakattu pois luutien siteiksi eikä lehtikerpoja taitettu mökkiläisten lehmien lisäruoaksi, vaan ne saivat vapaasti kasvaa.

Siitä huolimatta, että Ylöjärvellä voi 1990-luvun alussa edelleen erottaa taajama- ja haja-asutusalueet, elämänmuoto oli koko kunnan alueella monilta osin samanlainen. Aikoinaan kaupunkilaisille oli tyypillistä ostotalous ja maalaisille omavaraistalous, mutta ajan myötä myös maalaiset siirtyivät ostotalouteen. Taajamien ja haja-asutusalueiden välillä eroa oli sosiaalisissa suhteissa. Seurakunnan toiminnassa se näkyi siinä, että kinkeriperinne säilyi haja-asutusalueella, jossa sosiaaliset suhteet muodostuivat osittain alueelliselta pohjalta. Taajamissa sosiaaliset suhteet perustuivat enemmän harrastus- ja toimintaorganisaatioihin sekä työhön, joiden kautta ihmiset tutustuivat toisiinsa. Raja ei ollut selvä, sillä haja-asutusalueelle taajamista muuttaneet toimivat uudella asuinalueellaan edellisellä asuinpaikallaan oppimalla tavalla. Sukulaisuussuhteet olivat kaupunkimaisessa yhteisössä voimakkaammat kuin perinteisessä maalaisyhteisössä, jossa naapuruus oli yhtä voimakas side. Perhekeskeisyys ja sukulaissuhteiden merkityksen kasvu näkyi Ylöjärvellä perhejuhlien vieton voimistumisena.

Ylöjärven kunnan kehitys 1869 - 1994 on muutosprosessi kaupungin naapurimaalaiskunnasta kaupunkialueeseen kiinteästi kuuluvaksi itsenäiseksi lähikunnaksi. Teollisena aikana kasvavien kaupunkien vaikutus on parantuneiden liikenneyhteyksien myötä heijastunut kaupunkien lähialueille samaan tapaan kaikkialla maailmassa. Lähikuntien kehityksen edellytyksenä ovat olleet toisaalta kasvukeskus, jonne on hakeutunut jatkuvasti lisää työvoimaa ja parantuneet liikenneyhteydet, jotka ovat mahdollistaneet asuinpaikan ja työpaikan välimatkan. Tässä kehityksessä keskeinen tekijä on ollut ensin rautatie 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ja

1920-luvulta alkaen linja-autoliikenne sekä 1960-luvulta alkaen yksityisautoilu, joka mahdollisti asutuksen aiempaa suuremman hajautumisen. Esimerkiksi Helsingin seudulla lähikuntiin kasvoi taajamia rautatieasemien ja -seisakkeiden lähelle. Monipuolistuneiden liikenneyhteyksien myötä nämä lähikunnat kasvoivat nopeasti 1960-luvulla ja niistä ensin lähikauppaloita ja sitten lähikaupunkeja.

Ylöjärvi on tyypillinen lähikunta, joka imi osansa kaupunkialueen kasvusta. Jokaisen lähikunnan kehitys noudattaa omia erityispiirteitään, joihin vaikuttavat monet tekijät. Esimerkiksi rautateiden rakentaminen asetti kunnat hyvin erilaiseen asemaan. Tampereen lähikunnista tulivat Lempäälä, Kangasala ja Nokia ensimmäisessä vaiheessa rautatieverkoston piiriin. Ylöjärven kautta kulki Tampereelle maantie, jolla alkoi säännöllisen joukkoliikenne 1920-luvun lopulla. Näin Ylöjärvestä tuli Tampereella työskentelevien mahdollinen asuinpaikka tässä vaiheessa. Syy siihen, miksi monet hakeutuivat asumaan kaupungin rajan ulkopuolelle, oli taloudellinen, sillä siellä rakennusmaa oli edullisempaa kuin kaupungissa ja sinne eivät kaupungin tiukat rakennusmääräykset ulottuneet.

Kun kaupungista Ylöjärvelle muuttaneilta 1950-luvulla kysyttiin muuton syitä, oli maalaismaisella rauhallisella ympäristöllä tärkeä merkitys. Tämä "takaisin luontoon" -ajatus alkoi jo 1900-luvun alussa vaikuttaa kaupunkisuunnitteluun, kun tehtiin uusia huvilakaupunginosia, joissa luonto ja asuminen pyrittiin yhdistämään. Ylöjärvellä tällaista huvila-alueita suunnittelivat yksityiset 1910-luvulla Lielahteen, mutta se ei onnistunut ilmeisesti heikkojen liikenneyhteyksien takia. Ylöjärven kunta puolestaan teki ensimmäisen yrityksen tähän suuntaan 1960-luvun alussa, jolloin Vuorentaustaan kaavoitettiin uutta omakotialuetta harjun rinteeseen. Saman ideologian tuloksia olivat metsän keskelle tehdyt lähiöt, joita Suomessa rakennettiin erityisesti Helsingin seudulle, mutta myös muiden isojen kaupunkien ympäristöön. Ylöjärvellä esimerkki tällaisesta on pienessä koossa Soppeenmäen kerrostaloalue.

Ylöjärven kasvu voimistui siinä vaiheessa, jolloin yksityisautoilu vapautti asumisen alueellisesti. Samalla auto poisti asuinpaikan ja palvelujen kiinteän yhteyden eli hyvät palvelut piti olla sopivan automatkan etäisyydellä ja hyviä teitä saavutettavissa.

Tampereen kaupungin ja sen lähialueen kehitykseen vaikutti alueen maantiede, sillä kaupunki rakennettiin kahden järven väliselle kan-

nakselle. Liikenteellisesti vesi oli 1900-luvun puoliväliin asti yhdistävä tekijä, mutta vesiteiden rinnalle tuli 1800-luvun lopulla uutena rautatie ja samaan aikaan maantiet kehittyivät. Maakulkureitit syrjäyttivät 1920-luvulta alkaen syrjäyttivät vesireitit.

Lähikuntiin olennaisesti liittyvä piirre kaikkialla ovat kulkureitit - maantiet ja rautatiet, jotka mahdollistavat nopean siirtymisen lähikuntien ja alueen pääkeskuksen välillä. Maantiet ja rautatie leimasivat 1990-luvun alussa Ylöjärvenkin eteläosaa, ja sama näkyi myös muissa Tampereen lähikunnissa Kangasalla, Lempäälässä ja Nokialla. Lähikunnan palvelukeskuksen etäisyys alueen kaupunkikeskuksesta oli ratkaiseva tekijä siinä, millainen siitä muodostui. Tampereen alueella erot kaupungin neljän lähikunnan välillä olivat jo 1950-luvulla selvät. Ylöjärvi liittyi selvimmin kaupungin kaupallisten palvelujen kiinteään vaikutusalueeseen, kun Nokialle, Lempäälään ja Kangasalle muodostui omat palvelukeskukset.

Ylöjärvellä alettiin 1960-luvulla tietoisesti toimia sekä teollisuuden ja työpaikkojen että asukkaiden saamiseksi kuntaan. Se tuotti tulosta ja kunta kasvoi nopeasti 1960-luvun lopulta alkaen. Ylöjärven asema kaupungin naapurissa hyvien liikenneyhteyksien varrella aiheutti sen, että Tampere sekä 1960-luvun lopulla valtakunnallisen kuntaudistus-suunnitelman yhteydessä että 1980-luvun alussa omassa kuntasuunnitelmassaan esitti Ylöjärven liittämistä kaupunkiin. Näin ei tapahtunut, vaan Ylöjärvi kehittyi omaehtoisesti ja osin myös omapäisesti: kasvava kunta ei ehtinyt odottaa valtion viranomaisia mukaan kaikkiin hankkeisiin, ja mm. urheilutalo rakennettiin omin varoin. Väkiluku kasvoi nopeasti, ja paikkakunnalle tuli lisää työpaikkoja. Ylöjärvi oli houkutteleva alue, rakennusmaata oli tarjolla, veroäyri oli edullinen ja kunnalliset palvelut paranivat nopeasti.

Näin Ylöjärvi otti osansa sekä kaupunkialueen teollisuudesta että asukkaista. Itsenäisenä alueena Ylöjärvi kehittyi kaupungin vieressä ja käytti hyväksi sijaintiaan, ja samalla paranevat liikenneyhteydet ja henkilöautokannan kasvu toivat kaupungin palvelut yhä paremmin ylöjärveläisten saataville. Näin kaupungin varjo, joka oli uhka naapurikunnan itsenäisyydelle, väistyi, ja itsenäinen lähikunta kasvoi ja kehittyi kaupungin rinnalla ja vaikutuksesta.

Ylöjärveä käsittelevää kirjallisuutta. Vanhaa ylöjärveläistä sukua tutkivan kannalta mielenkiintoinen on Juhani Saarenheimon kirjoittama Vanhan Pirkkalan historia (Tampere 1974), sillä siinä on talojen isäntäluettelot. Martti Tyrkkö on kirjoittanut teoksen Ylöjärven historiaa 1866—1965. Tämän artikkelin kirjoittajan tekemä Ylöjärvi 1869—1994 (Jyväskylä 1996) käsittelee erityisesti Ylöjärveä 1900-luvulla, mutta kirjassa on myös katsaus vanhempaan aikaan. Ylöjärvi 1869—1994 -kirjan rinnalle kirjoitettiin koululaisia varten runsaasti kuvitettu Ylöjärven kotiseutuoppikirja (Jyväskylä 1997). ■